

Anna Nowak, *Zdzisław Konieczny (10 XII 1930–25 XI 2016)*, „Archeion”, T. 118: 2017, s. 666-673 [w oryginale fotografia]

Zdzisław Konieczny, historyk, pedagog, archiwista, urodził się 10 grudnia 1930 r. w Drohobyczu¹. Jego rodzicami byli Władysław Konieczny, rzemieślnik kolejowy i Julia z d. Kuczera. Dzieciństwo spędził w Drohobyczu, tam też uczęszczał do szkoły powszechnej. W czerwcu 1944 r. wyjechał do rodziny ojca, do Przeworska, gdzie niebawem dołączyli do niego rodzice, uciekając w grudniu 1944 r. z Drohobycza w obawie przed aresztowaniem. Lata wojny spędzone w Drohobyczu, trudy i okrucieństwa okupacji, w tym tragedia eksterminacji Żydów drohobyckich, wywarły trwałe ślady w pamięci młodego Zdzisława, wpływając na ukształtowanie jego świadomości narodowej i poglądów patriotycznych. Po przyjeździe do Przeworska kontynuował naukę w Gimnazjum Koedukacyjnym im. Króla Władysława Jagiełły, gdzie w 1950 r. zdał egzamin maturalny. Po ukończeniu szkoły średniej starał się o przyjęcie na Uniwersytet Jagielloński, lecz nie został przyjęty ze względu na przynależność do Związku Harcerstwa Polskiego². Podjął więc pracę sezonową w cukrowni w Przeworsku jako rachmistrz podczas kampanii cukrowniczej i pracował tam od września do grudnia 1950 r. W styczniu 1951 r. zatrudnił się w Zjednoczeniu Budownictwa Miejskiego w Rzeszowie na stanowisku referenta planowania, przy-

¹ Drohobycz — miasto leżące obecnie na Ukrainie.

² Archiwum Państwowe w Przemyślu, Teki Zdzisława Koniecznego, sygn. 29, Notatka odręczna w teczce „Dane osobiste”.

gotowując się równocześnie do egzaminów na studia wyższe. W październiku 1951 r. został studentem historii na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Studia ukończył w 1955 r., uzyskując tytuł magistra historii. Tematem pracy magisterskiej, którą przygotował pod kierunkiem ks. prof. Mieczysława Żywczyńskiego³, były „Początki reformacji w Prusach Książęcych”. Kolejnym etapem kariery naukowej Z. Koniecznego było uzyskanie tytułu doktora nauk humanistycznych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, gdzie pod kierunkiem prof. Stanisława Michalskiego⁴ obronił rozprawę doktorską pt. „Szkolnictwo średnie miasta Przemyśla w latach 1918–1939”. Pierwszą jego pracą zawodową po studiach była posada nauczyciela historii w Technikum Łączności w Przemyśle (1955–1962). Od 1962 do 1964 r. pełnił funkcję zastępcy dyrektora tejże szkoły, a w 1964 r. został jej dyrektorem i pracował na tym stanowisku do połowy 1976 r. W dniu 1 sierpnia 1976 r. objął stanowisko dyrektora Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Przemyśle. Było to trzecie i zarazem ostatnie miejsce pracy zawodowej Z. Koniecznego. W archiwum pracował do emerytury, na którą przeszedł 15 września 1996 r. Jako dyrektor tej ważnej w Przemyśle i regionie placówki naukowej postawił sobie za cel zyskanie dla niej szczególnego prestiżu, umocnienie roli i znaczenia archiwum

³ Mieczysław Żywczyński (1901–1978), polski duchowny rzymskokatolicki, historyk, profesor zwyczajny Wydziału Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

⁴ Stanisław Michalski (1928–1990), polski pedagog i historyk wychowania, profesor Uniwersytetu Adama Mickiewicza.

jako instytucji wiodącej na Podkarpaciu wśród jednostek związanych z kształtowaniem świadomości historycznej, edukacją historyczną, mających wpływ na życie naukowe regionu. Gdy Z. Konieczny obejmował stanowisko dyrektora, siedzibą archiwum była dawna cerkiew oo. Bazylianów oraz część przylegającego do niej klasztoru. Warunki przechowywania archiwaliów i ich udostępniania nie były najlepsze, dlatego aby to zmienić, krótko po objęciu stanowiska zainicjował działalność inwestycyjną niespotykaną wówczas w archiwach. Rozpoczynając inwestycję w 1983 r., doprowadził do przejścia na rzecz archiwum całości pomieszczeń poklasztornych oraz uzyskał zgodę i środki finansowe na kapitalny remont cerkwi i klasztoru. W części cerkiewnej przez nadbudowę dwóch poziomów stropów uzyskał dodatkowe powierzchnie magazynowe oraz imponującą salę konferencyjno-wystawową, którą wokół kopuły ozdabiały herby miast i miejscowości mających swoją reprezentację w zasobie archiwum. W rozbudowanej części klasztornej znalazły miejsce dodatkowe powierzchnie biurowe dla pracowników, pracownia konserwacji archiwaliów, sala narad oraz zaplecze socjalne. Całkowite zakończenie remontu nastąpiło w 1987 r. i podkreślenia wymaga fakt, że pomimo utrudnień archiwum cały czas normalnie pracowało, a zasób był bez przerw udostępniany. Zmiany ustrojowe w 1989 r. spowodowały, że w krótkim czasie przed dyrektorem archiwum przemyskiego pojawiły się nowe problemy. Decyzja Komisji Majątkowej⁵, przywracająca własność budynków cer-

⁵ Komisje majątkowe — komisje działające przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji od 1989 r.,

kwi i klasztoru zakonowi oo. bazylianów, spowodowała chwilowo bardzo niekorzystne perspektywy dla dalszego istnienia i działania archiwum przemyskiego⁶. Z. Konieczny podjął szybko starania, uwieńczone sukcesem, o pozyskanie dla archiwum nowej lokalizacji oraz zdobył środki finansowe na adaptację uzyskanego budynku dawnej łaźni i pralni miejskiej przy ulicy Lelewela 4. Prace projektowe nad nową siedzibą archiwum rozpoczęły się już w 1991 r., a pod koniec 1992 r. przystąpiono do adaptacji budynku. Inwestycję ukończono w 1996 r., a oddany do użytku w czerwcu 1996 r. obiekt wzbudził podziw i uznanie zarówno w środowisku lokalnym, jak i ogólnopolskim. Starając się jak najszerszej wyjść naprzeciw potrzebom użytkowników i usprawnić pracę archiwum w okresie kierowania instytucją, Z. Konieczny przeprowadził kilka istotnych zmian organizacyjnych i strukturalnych, kładąc równocześnie szczególny nacisk na rozwój działalności upowszechniającej dziedzinę archiwalną oraz rozwój regionalnych badań naukowych. Zainicjował także samodzielną działalność wydawniczą archiwum. Jego wielkim osiągnięciem jest stworzenie „Rocznika Historyczno-Archiwalnego”, pierwszego w skali kraju regionalnego czasopisma wydawanego przez archiwa państwowe. Aktywizował

rozpatrywały sprawy zwrotu Kościołom i innym związkom wyznaniowym majątku odebranego w okresie PRL z naruszeniem ówczesnego prawa lub sprawy przekazania w zamian za rekompensatę.

⁶ B. Bobusia, *Zamiast biografii kilka słów o jubileacie* [w:] *Księga pamiątkowa poświęcona doktorowi Zdzisławowi Koniecznemu z okazji 70. rocznicy urodzin*, Przemysł 2000, s. 11.

też pracowników archiwum do przygotowywania do publikacji pomocy archiwalnych, informatorów i przewodników, spisów zespołów, edycji źródeł czy monografii. Zachęcał archiwistów do podejmowania działalności naukowej, dbając by realizowane tematy badawcze były zbieżne z planami naukowymi archiwum ustalonymi w uzgodnieniu z powołanym na jego wniosek przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych organem opiniodawczo-doradczym, jakim jest działająca przy archiwum przemyskim do dziś Rada Naukowo-Programowa. Praktycznie każdy pracownik z wyższym wykształceniem angażowany był do pracy naukowej i popularyzatorskiej, dzięki czemu dorobek wydawniczy archiwum był zawsze zauważalny i szybko się rozrastał, a praca i osiągnięcia archiwistów były powszechnie znane. Kierując przez 20 lat instytucją dyrektor Konieczny przystosował do funkcji i potrzeb archiwum dwie siedziby, wprowadził wiele zmian organizacyjnych poprawiających warunki przechowywania archiwaliów, ich zabezpieczania i udostępniania oraz zbudował zespół profesjonalistów sprawnie realizujący zadania ze wszystkich obszarów działania archiwum. Pracownicy archiwum wspominają Z. Koniecznego jako dyrektora surowego i wymagającego, ale równocześnie każdy mógł zawsze liczyć na jego zrozumienie i pomoc w trudnych sytuacjach życiowych. Wszystkich otaczał życzliwością, chętnie udzielając dobrych rad i wsparcia. Zawsze motywował pracowników do podnoszenia kwalifikacji, dzięki czemu wielu z nich ukończyło studia wyższe czy studia podyplomowe, a kilka osób rozwinęło karierę naukową. Był też wyróżniającym się dyrektorem w gronie wszystkich dyrektorów archiwów, angażował się w wielu gre-

miach działających przy Naczelnym Dyrektorzem Archiwów Państwowych i uczestniczył w podejmowaniu ważnych decyzji dotyczących całego środowiska archiwalnego w Polsce, w tym także rozwoju Archiwum Państwowego w Przemyślu i umocnienia jego pozycji jako placówki naukowej i kulturotwórczej. Przejście Z. Koniecznego na emeryturę nie zmniejszyło jego aktywności, a wręcz przeciwnie. Przez kolejne 20 lat, teraz już bez ograniczeń, mógł realizować swoje zamierzenia w sferze naukowej i społecznej. Był stałym, można rzec codziennym, gościem w archiwum, gdzie prowadził żmudne badania na interesującymi go źródłami archiwalnymi, na podstawie których powstawały nowe artykuły i opracowania. Był pomysłodawcą wielu inicjatyw realizowanych przez archiwum czy to w formie wystaw, sesji i spotkań naukowych, czy też konferencji. Kierował w tym czasie Oddziałem Polskiego Towarzystwa Historycznego (PTH), założył Polski Związek Wschodni (PZW) i przez te organizacje współorganizował różne przedsięwzięcia. Był człowiekiem silnego charakteru, nie ulegającym słabościom, z niezwykle konsekwencją realizującym zamierzone cele. Prawdopodobnie te cechy pozwoliły mu być sprawnym i aktywnym niemal do końca życia. Z. Konieczny niestrudzenie tworzył własny dorobek naukowy. Jest autorem ponad 200 publikacji naukowych, popularnonaukowych i publicystycznych świadczących o jego szerokich zainteresowaniach i wiedzy opartej na cennych źródłach. Jest to dorobek tym bardziej znaczący, że powstał w środowisku odległym znacznie od ośrodków akademickich, w mieście szczególnie na terenie Polski południowo-wschodniej, w którym tradycje historycznych badań regionalnych sięgają początków

XIX w.⁷ Dorobek pisarski i edytorski dr. Z. Koniecznego wiąże się głównie z dziejami Przemyśla i jego regionu w okresie XIX i XX w. Wśród licznych tematów badawczych, jakie podejmował, dominuje tematyka związana z historią pogranicza polsko-ukraińskiego. Rezultatem jego zainteresowań są prace: *Walki polsko-ukraińskie w Przemyśle i okolicy listopad –grudzień 1918* (1993), *Był taki czas: u źródeł akcji odwetowej w Pawłokomie* (2000), *Zmiany demograficzne w południowo-wschodniej Polsce w latach 1939–1950* (2002), *Narastanie konfliktu polsko-ukraińskiego w latach 1939–1944 na ziemiach południowo-wschodnich obecnej Polski. Wołyń i Małopolska Wschodnia 1943–1944* (2004), *Stosunki polsko-ukraińskie na ziemiach obecnej Polski w latach 1918–1947* (2006), *Polacy i Ukraińcy na ziemiach obecnej Polski w latach 1918–1947 (zarys problematyki)* (2011), *Polska Rada Narodowa w Przemyśle (4 listopad 1918–15 luty 1919)* (2012). Działalność Z. Koniecznego w obszarze tematyki trudnych stosunków polsko-ukraińskich zapewniła mu miejsce wśród głównych polskich ekspertów w tej dziedzinie. Występował w obronie prawdy historycznej w dziejach Polski południowo-wschodniej, jej bogatego wielowątkowego dziedzictwa kulturowego, etnicznego i religijnego, prezentując się jako badacz szczególnie rzetelny i obiektywny⁸. Wśród historyków przemyskich uchodził za niekwestionowany autorytet. Wymienione wyżej publikacje autorstwa Z. Koniecznego to tylko nie-

⁷ J. Półcwiartek, *Pisarstwo historyczne dra Zdzisława Koniecznego uwagi nad bibliografią Jego prac, Księga pamiątkowa*, Przemyśl 2000, s. 19.

⁸ Ibidem, s. 20.

wielka część jego twórczości. Łącznie opublikował 22 pozycje zwarte, w tym rozprawy naukowe, prace monograficzne, edycje źródeł archiwalnych, informatory i opracowania biograficzne. Wśród nich wymienić można m.in. takie tytuły, jak: *Szkolnictwo średnie miasta Przemyśla w latach 1918–1939* (1985), *Ruch robotniczy w regionie przemyskim 1878–1948* (1986), *Dzieje Archiwum przemyskiego i jego zasobu (1874–1987)* (1988), *Gimnazjum i Liceum w Przeworsku 1911–1991 (zarys dziejów)* (1992), *Łętownia (zarys dziejów)* (wyd. 1 w 1994, wyd. 2 uzupełnione w 2013), *Tadeusz Troskoleński* (1981), *Kazimierz Karol Arłamowski* (1982), *Historyk Józef Półcwiartek (zarys dziejów życia i pracy)* (2006). Doniosłą rolę archiwum w regionie oraz znaczenie źródeł archiwalnych dla badań naukowych propagował w wywiadach i artykułach prasowych licznie publikowanych na łamach „Życia Przemyskiego”, „Nowin Rzeszowskich”, „Pogranicza”, „Kuriera Wschodniego” (którego był pomysłodawcą, twórcą i redaktorem). Ważną rolę odegrał jako redaktor różnych wydawnictw zbiorowych, edycji źródeł, periodyków naukowych. Był redaktorem niemal wszystkich numerów „Rocznika Historyczno-Archiwalnego”, ukazującego się z jego inicjatywy od 1979 r., „Przemyskich Zapisków Historycznych”, wychodzącego w latach 1995–2000 „Kuriera Wschodniego”, informatorów i przewodników po zespołach gromadzonych w Archiwum Państwowym w Przemyśle. Swoją niezwykłą energię wykorzystywał nie tylko w pracy zawodowej, był wyjątkowo aktywnym społecznikiem. Nie tylko sam angażował się w działalność wielu organizacji i stowarzyszeń, ale pociągał za sobą innych. Każda organizacja, w której działał, stawała się głośna,

mocniejsza, bardziej widoczna (aktywna). Działalność społeczną rozpoczął jeszcze w okresie nauki w gimnazjum w Przeworsku — w Związku Harcerstwa Polskiego jako drużynowy I Drużyny Harcerzy im. Zawiszy Czarnego, a później zastępca komendanta hufca (1945–1949). Podczas studiów (w latach 1951–1955) aktywnie działał w Związku Studentów Polskich i Związku Młodzieży Polskiej. Po studiach i rozpoczęciu pracy w Przemyślu współuczestniczył, na fali wydarzeń października 1956 r., w tworzeniu w Przemyślu Klubu Inteligencji Katolickiej. Od 1955 r. do śmierci był członkiem PTH. W pracy społecznej, organizacyjnej i naukowej na rzecz PTH wykazał szczególną aktywność — przez wiele kadencji pełnił funkcję przewodniczącego Zarządu Oddziału w Przemyślu, w latach 1991–1997 był członkiem Zarządu Głównego PTH w Warszawie, został też członkiem honorowym PTH. Organizacja pod jego kierownictwem działała wyjątkowo prężnie. Od 1955 r. należał do Związku Nauczycielstwa Polskiego. Jego wyjątkowa aktywność i energia owocowała działalnością w wielu innych organizacjach przemyskich i ogólnopolskich. Był m.in. członkiem działającego w Przemyślu Oddziału Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, Stowarzyszenia Autorów Polskich, Stowarzyszenia Pamięci Orłów Przemyskich. Udzielał się w Towarzystwie Upiększania Miasta, dzisiejszym Towarzystwie Przyjaciół Przemysła i Regionu, które przyznało mu tytuł Członka Honorowego. Należał do Towarzystwa Przyjaciół Nauk (TPN) w Przemyślu, uczestnicząc w realizacji planów naukowych i wydawniczych tej organizacji. Zafascynowanie postacią marszałka Piłsudskiego i głównymi wartościami socjalizmu, a także

ukształtowane w młodości lewicowe poglądy Z. Koniecznego spowodowały, że w jego biografii znajduje się też okres przynależności, w latach 1955–1990, do Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR). Był m.in. członkiem Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Przemyślu. Przynależność do tej organizacji pozwoliła mu na realizację wielu zamierzeń mających na celu rozwój instytucji, którą kierował, a także wsparcie społecznych potrzeb środowiska, na rzecz którego działał. Jako dyrektor archiwum i archiwista szczególnie zaangażował się w działalność Stowarzyszenia Archiwistów Polskich (SAP). Ożywił i umocnił przemyski Oddział SAP przez przyjęcie wielu nowych członków, był przewodniczącym Zarządu Wojewódzkiego SAP w Przemyślu, był także członkiem władz centralnych SAP w Warszawie (1980–1997) oraz wiceprzewodniczącym Zarządu Głównego. Spektakularnym sukcesem Zdzisława Koniecznego na niwie SAP jest inicjatywa i organizacja I Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich, który odbył się w Przemyślu (27–29 sierpnia 1986) i od tej pory organizowany jest cyklicznie co pięć lat w różnych miastach Polski. W 1995 r. założył w Przemyślu Polski Związek Wschodni (PZW) i kierował nim jako prezes Zarządu Głównego do 2010 r., gdy ze względu na pogarszający się stan zdrowia ustąpił, przekazując kierownictwo Bogusławowi Bobusi⁹. W deklaracji programowej PZW koncentrował się na działaniach zmierzających do kształtowania lokalnego patriotyzmu i upowszechniania tradycji i historii regionalnej oraz działań na rzecz rozwoju gospodarczego i kulturalno-oświatowego

⁹ Dyrektor Archiwum Państwowego w Przemyślu w latach 1996–2013.

wschodnich ziem Rzeczypospolitej. Cele te realizowano m.in. przez wydawanie periodyku pt. „Kurier Wschodni”. Jako prezes PZW uczestniczył w obradach międzynarodowego seminarium historycznego „Stosunki polsko-ukraińskie w latach 1918–1947” (lipiec–listopad, 2000–2006). Opisana wyżej działalność w organizacjach społecznych w Przemyśle nie wyczerpuje wszystkich inicjatyw Z. Koniecznego. Przez wiele lat pełnił funkcję radnego Miejskiej Rady Narodowej w Przemyśle, był wiceprzewodniczącym Wojewódzkiej Rady Narodowej (WRN) w Przemyśle, przewodniczącym Komisji Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Przestrzennego i Finansów WRN w Przemyśle. Angażował się także w przedsięwzięcia regionalne związane m.in. z Przeworskiem, rodzinnym miastem swojego ojca, a zarazem miastem swojej młodości. Włączał się też w inicjatywy ogólnopolskie, jak udział w pracach Wojewódzkiego Komitetu Ochrony Miejsc Pamięci i Męczeństwa czy w pracach Okręgowej Komisji Badania Zbrodni nad Narodem Polskim w Rzeszowie. Za swoją aktywność był wielokrotnie odznaczany — w 1965 r. otrzymał Złotą Odznakę Związku Nauczycielstwa Polskiego, w 1973 r. Nagrodę Ministra Oświaty i Wychowania II stopnia, w 1976 r. Medal Komisji Edukacji Narodowej, w 1979 r. Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, w 1989 r. Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski, w 1980 r. Odznakę Za Zasługi dla Województwa Przemyskiego, w 2007 r. Odznakę Honorową obrońcy Kresów Wschodnich II RP, w 2008 r. Złoty Medal Opiekuna Miejsc Pamięci Narodowej, nadany przez Radę Ochrony Pomników Walki i Męczeństwa w Warszawie. Za zasługi dla miasta i województwa został uhonorowany wpisami do Księgi

Zasłużonych dla Miasta Przemyśla i Księgi Zasłużonych dla Województwa Przemyskiego. Stowarzyszenie Archiwistów Polskich, Polskie Towarzystwo Historyczne oraz Towarzystwo Przyjaciół Przemyśla i Regionu przyznały mu tytuł Członka Honorowego. Po ukończeniu studiów zawarł związek małżeński z Alicją Stolarczykówną i był to związek na całe życie. Ślub cywilny odbył się 17 sierpnia 1955 r. w Urzędzie Stanu Cywilnego w Lubinie, a ślub kościelny 22 sierpnia 1955 r. w Sanktuarium na Jasnej Górze¹⁰. Małżeństwo ich było bezdzietne. Jego żona Alicja z wykształcenia była także historykiem, nauczycielem historii i — jak mówił — często pierwszym i najważniejszym recenzentem oraz korektorem wszystkich jego prac. Bardzo cenił sobie to wsparcie i darzył żonę ogromnym szacunkiem. Początkowo mieszkał wraz z żoną przy ulicy Rutkowskiego w Przemyśle, a od 1971 r. do końca życia przy ulicy Glazera (dawna Pstrowskiego). Warto w tym miejscu dodać, że oprócz pasji naukowych i społecznych pochłaniały go także zdecydowanie odmienne zainteresowania, jak praca na działce rekreacyjnej czy budowa domku letniskowego, najpierw w Słonnem, później w Łętowni koło Przemyśla, gdzie po zakończeniu inwestycji rokrocznie przenosili się oboje z żoną na okres letni. W Łętowni również zaznaczył swoją obecność i przynależność do środowiska przez zaangażowanie w sprawy gminy czy pracę w Komitecie parafialnym. Zdzisław Konieczny był postacią wyjątkową, o charyzmatycznej osobowości, niezwykłych zdolnościach analitycznych i organizacyjnych wynikających z wiedzy

¹⁰ Archiwum Państwowe w Przemyśle, Teki Zdzisława Koniecznego, sygn. 29/2015.

i doświadczeń, był wizjonerem ciągle potrzebującym tworzyć coś nowego, stającym zdecydowanie naprzeciw nowych wyzwań. Jako dyrektor był doskonałym organizatorem i menadżerem konsekwentnie realizującym postawione zadania oraz stanowczym i twardym przełożonym, a przy tym życzliwym, sprawiedliwym i dobrym człowiekiem. Jako naukowiec pracowity, konsekwentny, przejawiający niezwykle talent badawczy, a rezultatem były kolejne sukcesy w świecie nauki. W życiu zawsze skromny, niezabiegający o sprawy materialne. Człowiek wielkiego formatu, niekwestionowany autorytet w środowisku, z którym był całe życie związany. Zdzisław Konieczny zmarł 25 listopada 2016 r. w Przemyślu, został pochowany w wybudowanym przez siebie grobowcu rodzinnym na cmentarzu w Łętowni k. Przemyśla. Anna Nowak (Przemyśl, Archiwum Państwowe w Przemyślu).